

ROMANIZACE

- „pořímšťování“ dobytých či nabytých území, a to nejen po jazykové, ale i kulturní a společenské stránce
- nenásilný průběh; Římané nevnucovali jazyk ani náboženství, podmaněné národy samy měly zájem o latinu jako prostředek uplatnění se ve správě apod.
- složitý proces, ve kterém působila řada faktorů, které se mezi sebou vzájemně kombinovaly.
- jedinečná situace nejen v každé provincii, ale na menších územních celcích. Různého stupně dosáhla romanizace i v různých společenských vrstvách a různých obdobích.
- dokonalé poznání průběhu romanizace a kauzálních souvislostí mezi jednotlivými jevy není možné pro nedostatek údajů i složitost celého procesu; vytváření různých teorií, různé interpretace faktů, paralely s podobnými situacemi i s fungováním dnešních jazyků
- **faktory:**
- doba romanizace a s ní související vývojové stádium latiny, kterou dobyvatelé a kolonizátoři používali (vzdálenost i několika staletí).
- vliv substrátu, tj. jazyků, kterými mluvilo obyvatelstvo dané provincie před příchodem Římanů. Ty jsou bohužel známy málo nebo téměř vůbec, takže při stanovování jejich vlivu se často pohybujeme na poli hypotéz.
- intenzita romanizace a její hloubka
- sociální postavení kolonizátorů
- délka římské přítomnosti (viz Britské ostrovy)
- kulturní úroveň podrobeného obyvatelstva a s ní související prestiž latiny (řecký východ x západ)
- geografická poloha provincie, možnost styku s centrem a intenzita těchto styků. G. Devoto např. dává romanizaci do souvislosti se sítí římských silnic.
- styky mezi provinciemi navzájem; stejné rysy nemusí být důsledkem styku dvou jazyků, viz teorie o okrajových oblastech
- vpády různých kmenů, nejčastěji Germánů; na některých územích se kvůli nim románský jazyk vůbec nevyvinul. Jinde (např. Dácie) způsobily izolaci některého území od centra a tím přispěly k svébytnému vývoji dané části říše. V řadě případů se ale Germáni rychle romanizovali a splynuli s původním obyvatelstvem (Hispanie).

V minulosti se objevovaly tendence význam některých faktorů přeceňovat a povyšovat je na všeobecně platné a vše vysvětlující principy. Z raného data příchodu Římanů do Hispanie se vyvozoval tzv. archaický charakter iberorománských jazyků. Ve skutečnosti lze snad o archaismu mluvit jen u několika málo slov, např. *cuius* > šp. *cuyo*. Řada autorů mluvila raději o konzervativním charakteru hispánské latiny ve srovnání např. s latinou v Itálii.

Vznik románských jazyků se také připisoval tomu, že vojáci a obchodníci přicházející do provincií byli spíše z nižších společenských vrstev a šířili tam „lidovou“ latinu. Centrem kultury a vysoké jazykové úrovně měl zůstat Řím a Itálie, jakožto nejstarší podrobené a romanizované území. Tento pohled vychází z překonaného názoru o systému dvou jazyků používaných v římské říši (klasická x lidová latina), které mezi sebou prakticky nekomunikovaly.

Itálie by pak teoreticky měla být nejkonzervativnějším územím celé římské říše, protože vzdělanost je retardujícím faktorem pro jazykové změny. Ve skutečnosti tomu bylo právě naopak. Po celou dobu, kdy lze mluvit o jednotě římské říše, Itálie velmi ochotně přijímá inovace a konzervativizmus se tam začal uplatňovat až po germánských vpádech. Může to ukazovat na pokles schopnosti vyjadřovat se latinsky. V okamžiku, kdy už mluví neovládá spontánně daný jazyk, se snaží v psaném projevu (!) spíše držet vzorů (norma vyučovaná ve škole, spisovatelé uznávaní jako autority). V důsledku toho se takový jazyk

může jevit jako „spisovný“, „blízký klasickému“ apod. Často k tomu dochází v důsledku izolace. Na Pyrenejském poloostrově je tento jev dobře pozorovatelný u mozarabských autorů a také na tendencích asturského království navázat na vizigótské období.

Přeceňoval se také vliv substrátů na rozrůznění jednotlivých románských jazyků.

Historický vývoj

- chronologie dobývání jednotlivých území: 272 Velké Řecko, 241 Sicílie, 238 Sardinie a Korsika, 215 Venetové, 197 Hispánie, 191 Galie cisalpinská, 167 Ilyrie, 146 Afrika a Řecko, 120 jižní Galie, 50 severní Galie, 15 Rétie, 107 po Kr. Dácie
- různý status podmaněných území
- datum dobytí nemusí znamenat dobytí celého území; Hispánie se např. dobývala 200 let – od roku 218 př. Kr. do r. 19 př. Kr. (ovládnutí vzbouřených Kantaberů a Asturců Augustem)
- vytvoření římského světa, povědomí o kulturní jednotě
- zhoršující se politická, ekonomická a sociální situace během posledních staletí impéria
- pronikání skupinek Germánů, jejich usidlování, pronikání do vysokých státních funkcí, ale i invaze germánských kmenů
- klíčové bylo období po rozpadu římské říše a ztráta kontinuity, alespoň v některých oblastech
- sepětí politických center s formováním povědomí o jazyce i národu

Substráty

- substrát x superstrát (byl vnesen na určité území, zanikl a zanechal stopy v jazyce obyvatelstva, např. jazyk Vizigótů) x adstrát (jazyk existující vedle jiného jazyka, ovlivňuje ho, ale sám nezaniká, např. arabština, baskičtina, řečtina)
- velké množství substrátových jazyků i etnik na území římské říše
- přijímání latiny předpokládá různě dlouhé období bilingvismu (x diglosie – na jednom území dva jazyky, které jsou oddělené, mluvčí umí buď jeden nebo druhý)
- na vliv substrátů se usuzuje především ve slovní zásobě a v oblasti vlastních jmen, ale připisují se mu i některé změny ve fonetické oblasti (často to nelze jednoznačně prokázat)
- v ostatních jazykových plánech se vzhledem k neznalosti substrátových jazyků většinou nelze vyjádřit

– Itálie:

osko–umberština (latinská slova s intervokalickým *-f-*; do latiny se v této pozici vyvinuly hlásky *b*, *d*. Např. *scrofa* > it. *scrofa*, rum. *scroafă*)

etrusština: zprostředkování některých řeckých slov do latiny, spekulace o vlivu etruských aspirovaných intervokalických *-c-*, *-t-*, *-p-*, který se údajně projevuje v toscánském dialektu (nepravděpodobné, první doklady o aspiraci v dialektu ze 16., možná z 15. stol.)

jazyky z jihu Itálie (mesapština): pouze v toponymech

řečtina: viz samostatně

Sicílie: zbytky v toponymech

Sardinie a Korsika: punština v toponymech a antroponech

– Keltové:

- obývali rozsáhlé oblasti (S Itálie, Galie, část Hispánie, Britské ostrovy)
- možnost porovnání s dnešními keltskými jazyky
- některá slova z keltštiny, např. *carrus* „čtyřkolový vůz“, stejného základu jako lat. *currus*; *carpentum* „vůz se dvěma koly“, *bracae* „galské spodní prádlo“ > šp. *bragas* doložena už v latině, na jiná lze usuzovat pouze prostřednictvím románských jazyků, např. st. it. *croio*, prov., kat. *croi* < kelt. **crodius* „tvrďý“, srov. se st. irským *crúaid*, mod. ir. *crúaidh*
- mnoho toponym ve Francii a S Itálii, složeniny s *dunum* „město“

- vlivy ve fonetice: diskutovalo se o vlivu na změnu $\bar{u} > \bar{i}$ a na sonorizaci neznělých a oslabování znělých okluziv v intervokalické pozici, což je změna typická pro západní románské jazyky
- **Pyrenejský poloostrov:**
- Baskové: neindoevropští, z Kavkazu nebo autochtonní?, nejsou v přímém vztahu s iberštinou; toponyma, antroponyma, prerománského původu šp. *izquierda*, port. *esquedro*, kat. *esquerre*, gask. *(es)querr*, viz bask. *ezkerr*; změna *f- > h-* ve španělštině
- Iberové (V a J pobřeží): snad z Afriky, písmo rozluštěno, jazyk neznámý
- Tartésové (JZ), Keltové (vnitrozemí), Ligurové (V Pyreneje, za Pyrenejemi), Fénicičané, Řekové, Kartaginci (pobřeží)
- **illyrština:**
- v oblasti Illyrica dalmatština, společné rysy s rumunštinou a latinskými prvky v albánštině, snad je to i příbuzností substrátu
- **thráctina:**
- substrát pro rumunštinu, patří k satemovým jazykům; sufix *-esc* pro tvoření adjektiv a toponym v rumunštině (*românesc*, *București*)